

ויש להוסיף ולהטעים דמה שנשאו את הבצק על ראשם ואילו את שיירי מצה ומרור על כתפם, הוא כדי להראות לעין כל את הנס שהם מגורשים ממצרים ואין להם אף זמן לאפות הבצק. דכיון שרצו שהבצק יהיה גלוי לעין כל, היו צריכים לשאתו על ראשם כשהוא מונח בכלי פתוח, דעל הכתף אין אפשרות לשאת בכלי אלא היו צריכים לצרור אותו בבגד ולא היה נראה. וע"ע בתרגום יונתן לקמן בפסוק לט שפירש דהבצק נאפה בחום השמש כשהיה על ראשם וז"ל שם "והו קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים וסדרין על רישיהון ומתאפי להון מחומתא דשימשא חרירן פטירן ארום לא חמיע", וע"ש ברשב"ם דזהו מה שכתוב "עוגות" מצות היינו שלא נאפה בתנור. וע"ש בפירוש יונתן שזה היה בדרך נס, וי"ל שהנס היה משום שאילו אופים אותו רק כשהגיעו לסוכות היה חשש שיחמיץ ורצה הקב"ה לעשות זכר לזריזות הגאולה בכך שהבצק יאפה מצות ולא חמץ.

והנה מדברי המהר"ם חלאוה בפסחים דף קטז משמע דהיה איסור מלאכה בפסח מצרים כמובא לעיל [יב, טז] וקשה דא"כ כיצד נשאו משאות, וע' במשנ"ת שם דכיון שהיתה מצוה בנשיאת הביזה הרי חשיב צורך היום קצת ומתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. אך עדיין קשה כיצד הלכו ק"כ מיל עד סוכות כמבואר ברש"י לקמן בפסוק לז, וע"ע במשנ"ת שם בזה.

מחלוקת הראשונים אם היה מותר לישראל להחמיץ עיסותיהם בבוקר כשיצאו ממצרים

ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם [יב, לט]

א

כתב הר"ן בפסחים צו ע"ב "ולא יכלו להתמהמה, שאילו יכלו להתמהמה היו מחמיצין אותו שפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום, ולמחר היו מותרים בחמץ ולפיכך אילו יכלו להתמהמה החמיצו עיסותיהם ולא אפאוהו מצה". והיינו, דאיתא שם במשנה דפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום מדסמך היום אתם יוצאים לקרא דלא תאכל עליו חמץ, וסובר הר"ן דאף שהלפותא היא מלא תאכל עליו חמץ מ"מ לא היה בפסח מצרים גם בל ימצא וזהו כפשטות הפסוק כאן שאילו יכלו להתמהמה במצרים היו אופים את הבצק חמץ (ואוכלים אותו למחרת).

אולם הרמב"ן כאן כתב "שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה ואמר כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך

בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צורות בשלמותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות כשבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו^א. ומבואר דפשיטא ליה שנהג בפסח מצרים גם איסור בל יראה וממילא ודאי שמטעם זה לא יכלו לאפות את הבצק החמץ, ומשו"כ פירש שלא בא הפסוק אלא ליתן טעם מדוע אפאוהו^{בב} בדרך או בסכות ולא במצרים קודם שיצאו לדרך.

ב

[א"ח"ח 1234567]

והצל"ח בפסחים דף צו נקט שיטה שלישית. דהקשה על הר"ן שכתב דלא נהג בל יראה בפסח מצרים מדוע לא מנתה זאת המשנה כאחד הדברים שהיו בין פסח מצרים לפסח דורות. ועוד הקשה כיצד התקיימה אמירת משה לישראל "היום" אתם יוצאים. הרי אמירה זו היתה ביום י"ד בשעת שחיטת הפסח כמבואר ממש"כ רש"י דפירוש הפסוק ועבדתם את "העבודה הזאת" היינו הפסח [דא"א לומר שקאי על שעת אכילתו, שהרי הוזהרו ישראל כל אותו הלילה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו, וכיצד יכלו לשמוע בלילה את מצות משה] והרי הם לא יצאו באותו יום אלא למחרת בט"ו.

ומשו"כ חידש הצל"ח, דאף שנהג איסור חמץ ובל יראה בפסח מצרים כמו שנקט הרמב"ן וכפשטות המשנה בפסחים צו, מ"מ היה זה רק בלילה ולא בבוקר שלמחרת ולכן אפשר לפרש את הפסוק כפשוטו כמו שנקט הר"ן. דהנה איתא בברכות דף ט דכולי עלמא כשנגאלו בלילה נגאלו דכתיב הוציאך ה' אלקיך ממצרים לילה ופרש"י שאז נתנו המצרים רשות ללכת, וחזינן שהפסוק קורא לנתינת הרשות יציאה שהרי כתוב הוציאך ה' אלקיך ממצרים לילה. וא"כ דיבורו של משה התקיים בלילה ולא למחרת בבקר. אלא שעדיין קשה, הרי גם הלילה הוא ט"ו ולא י"ד, וכיצד אמר משה היום אתם יוצאים. ופירש הצל"ח, דכיון שדיבורו של משה היום אתם יוצאים סמך ל"ועבדת את העבודה הזאת" שהיא קדשים [כדאיתא בחולין דף פג דאמרין כן שהענין הסמוך לקדשים דינו כקדשים לענין הלילה שהולך אחר היום שלפניו], הרי שגם לדיבור זה יש דין של קדשים שהלילה הולך אחר היום שלפניו וא"כ שפיר התקיים דיבורו של משה היום אתם יוצאים במה שיצאו בלילה שאחר שחיטת הפסח שהוא חשיב י"ד.

"עוגות, כי אין לחם אלא האפוי בתנור", ומבואר שדייק מהלשון "עוגות" שלא היה לחם והיינו משום שנאפה בחום השמש. ולפי פירוש זה של הת"י והרשב"ם יוצא שלא בא הפסוק לבאר מדוע לא אפאוהו חמץ אלא מדוע אפאוהו "עוגות" היינו בשמש, וא"כ י"ל כרמב"ו דהיו אסורים בכל יראה.

[עב] איתא בתרגום יונתן כאן "והיו קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים וסדרין על רישיהון ומתאפי להון מחומתא דשימשא חירין פטירן ארום לא חמיע ארום איתריכו ממצרים ולא יכילו למשהי וכו'", וצ"ב מנא ליה לת"י שנשאו הבצק על ראשיהם ומנא ליה שנאפה בשמש. ונראה שדבריו מתבארים במש"כ הרשב"ם

ולפי"ז ביאר הצל"ח, דמה שסובר ריה"ג שפסח מצרים נהג רק יום אחד משום דכתיב ולא יאכל חמץ וסמך ליה היום אתם יוצאים, הכוונה נמי ליום של קדשים היינו לי"ד משעת זביחה והלילה שאחריו וזה קרוי "היום", ובזה היה אסור חמץ באכילה ובבל יראה אבל בבוקר למחרת לא היה איסור. וא"כ הפסוק מתפרש כפשוטו שלא אפו חמץ רק משום שלא הספיק בצקם להחמיץ, ומה שהוקשה דהיה בל יראה ניחא שהרי רק בלילה היה איסור ולא בבוקר שלמחרת.

ושיטה שלישית זו מבוארת כבר במהר"ם חלאוה בפסחים דף קטז שכתב "מצה על שום שנגאלו שנאמר ויאפו את הבצק וגו' פירוש, דאי לאו משום דנגאלו וגורשו ולא יכלו להתמהמה להחמיץ עיסתם מותרים היו בחמץ למחרת הפסח שלא נצטוו בפסח מצרים אלא אותה הלילה לבד ולמחרת היו מותרים בעשית מלאכה ולא נאמרה שאר הפרשה אלא על פסח דורות וכיון שכן כשאכלו מצה בדרך על ידי שנגאלו היה והלכך מצה דידן נמי על שם שנגאלו". ומבואר להדיא חידוש זה דאיסור חמץ היה רק בליל ט"ו ולא בבוקר ולכן יכלו לאכול חמץ ולא אכלו מצה אלא משום שלא יכלו להתמהמה. אך בעיקר הטעם שהותר החמץ בבוקר היה נראה לבאר [בדרך אחרת ממה שכתב הצל"ח דמצוות הפסח היה דינם כקדשים] שזהו משום שקודם מתן תורה היה דינם של עם ישראל כבני נח דהלילה הולך אחר היום שלפניו, ולכן כשאמר משה "היום" הכוונה ליום י"ד והלילה שאחריו בין לענין עצם היציאה שהתקיימה בלילה כשנתנו להם המצרים רשות לצאת, ובין לענין איסור חמץ דסמך ליה היינו איסור אכילת חמץ וכן איסור בל יראה שלא נהגו אלא בלילה.

ג

והנה איתא בהגדה "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בציקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וכו'", ומבואר כהר"ן, דאילו לרמב"ן לא כתובה בפסוק זה כלל סיבה לאכילת מצה אלא רק לכך שאפאוו בדרך או בסוכות ולא במצרים. וכן איתא בחזקוני כאן "כי גורשו ממצרים וכו' מכאן אמרו וכו' שאין חמוצו של פסח מצרים נוהג אלא יום אחד בלבד וכו' והכי איתא בהגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק וכו'". ובמכילתא [יב, לט] איתא "ויאפו את הבצק, מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו. וכן אתה מוצא לעתיד לבא דכתיב ישבות מעיר וגו'", מבואר לכאורה שיכלו להחמיץ העיסה ורק משום החפזון לא הספיקו. וצע"ק מדוע לא ציין הרמב"ן שבמכילתא ובהגדה איתא שלא כדבריו.

וי"ל, דלכאורה יש לתמוה על הרמב"ן מלשון הפסוק ויאפו את הבצק עוגות מצות "כי לא חמץ", דמדוע הוצרכה לומר שלא היה חמץ כיון שלא באה אלא לבאר

מדוע אפו אותו בדרך ולא במצרים. והנראה בזה, דכוונת התורה לבאר את החפזון של היציאה, שמזמן שיצאו ממצרים עד שהגיעו לסוכות היה כהרף עין עד שלא הפסיק הבצק להחמיץ. והיינו, דבאמת לא יכלו לאפותו חמץ משום איסור לא ימצא, אך מ"מ כיון שאפאוהו בדרך או בסוכות מבואר שהיציאה היתה חפזת כל כך עד שמתחילת ועד גמרה לא עבר שיעור של חימוץ הבצק.

וכעין זה איתא בספורנו בפרשת ראה [דברים טז, ג] "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" אע"פ שפסח מצרים היה איסור חמוצו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל תאכל עליו מצות שבהיות קרבן זכרון הגאולה שהיתה ברגע קטן אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא צריך עכוב בעשייתו מלוש בצק עד חמצתו".

ודאתאן להכא י"ל שזוהי גם כוונת בעל ההגדה, דאכילת המצה היא כנגד מהירות היציאה שבשעה קלה שבין לישת העיסה לאפייתה קודם שתחמיץ היו כבר מחוץ למצרים. וזוהי גם כוונת המכילתא "מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו", היינו שבשיעור זמן קצר כזה נגאלו.

הטעם של אכילת מצה

ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים ענת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים וגם צדה לא עשו להם [יב, לט]

א

פשטות הפסוק היא שאכילת מצה היא כנגד מה שלא הספיק בצקם להחמיץ כשיצאו ממצרים, וכן הוא להדיא בפרשת ראה [דברים טז, ג] "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך". וצ"ע הרי עוד קודם שיצאו ממצרים צוה הקב"ה על אכילת מצה כמבואר לעיל [יב, ח] "ומצות על מרורים יאכלוהו" ולעיל [יב, טו] "שבעת ימים מצות תאכלו", ומה שייך מצות מצה קודם שיצאו כלל ממצרים. וכבר עמד בזה האבודרהם וכתב בשם ר' יוסף הקמחי שהשי"ת היודע עתידות ידע שיצאו בחפזון וצוה עליהם לאכול מצה על שם העתיד. וכ"כ האור החיים שם והוסיף שגם על הפסח נצטוו קודם שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל והכוונה היא שבזכות מצוה זו יפסח ה' וא"כ גם המצה משמעותה שבזכות מצוה זו ימהר לגאלם. וכ"כ שם האבן עזרא.

אולם י"ל שאיכא טעם נוסף לאכילת מצה. דהנה איתא בזוהר ח"ב קפב ד"מאן דאכיל חמץ בפסח כמאן דפלח לע"ז איהו", ודריש ליה מסמיכות הפסוק [שמות לד, יז]

אלהי מסיכה לא תעשה לך את חג המצות תשמור. וחזינן שאיסור חמץ הוא כעין איסור ע"ז, וע"ע בבעל הטורים [שמות כג, יג] שהסמיכות של "ושם אלהים אחרים וכו'" לפסח הוא לומר מה ע"ז אסורה בהנאה ואוסרת בכלשהו אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא. וזה מבואר היטב לפי הזוהר הנ"ל שאיסור חמץ הוא כעין ע"ז. ויש להוסיף, דזה הטעם שאין ביעור חמץ אלא שריפה לדעת ר' יהודה, דהוי כעין ע"ז. ובזה מבואר גם מה שאסרה תורה חמץ בבל יראה ובל ימצא (משא"כ בשאר איסורים) כעין ע"ז דכתיב בה ולא תביא תועבה אל ביתך. וכן יש לבאר דזהו גם הטעם דמהני ביטול בחמץ, דהוי כע"ז של עכו"ם דמהני בה ביטול.

וי"ל דהטעם שחמץ בפסח חשיב כע"ז זהו משום שדרך הע"ז היה להקטיר חמץ כמבואר בירושלמי ע"ז פ"א ה"א "ירבעם וכו' התחיל מפתה את ישראל וכו' ע"ז ותרנית היא וכו' התורה אמרה לא תזבח על חמץ דם זבחי ועבודה זרה אמרה וקטר מחמץ תודה [עמוס ד']^[אוצר חכמות]. וכן איתא במורה נבוכים [ח"ג פ"א] דזהו הטעם שאסרה תורה להקטיר כל שאור וכל דבש, שדרך הע"ז היתה להקריב שאור (ולא לחם). וא"כ י"ל שכיון שמהות חג הפסח הוא שחיטת הפסח וביטול הע"ז, אסרה התורה בו גם את החמץ שהוא מדרכי הע"ז והנהיגה בו את כל הדברים שנוהגים בע"ז (איסור כלשהו, בל יראה חיוב ביעור וביטול). ובזה מבואר גם האיסור של שחיטת פסח על החמץ, שהרי בתרויהו יסוד המצוה הוא ביטול ע"ז.

וא"כ י"ל שזהו גם הענין של מצות אכילת מצה שכל מהותה היא הרחקה מחמץ וביטולו, ולכן ציוותה תורה לאכול את הפסח עם המצה, שיסוד שתי המצוות הוא ביטול הע"ז והרחקתה. וא"ש מה שאכלו מצה עוד קודם שיצאו בחפזון ממצרים. ואף שכתוב בפסוק דהטעם הוא "על שלא הספיק בצקם להחמיץ", הרי מצינו שגם אברהם אכל מצות עוד קודם שיצאו ממצרים וביאר הבית הלוי [דוב"ד לעיל יב, טז] שיש למצוות טעם עליון מלבד מה שכתוב בתורה.

ב

ועו"ל, דהנה איתא בהגדה "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים והקשה האבודרהם הרי את המצה אכלו אחר שיצאו ממצרים ולא בארעא דמצרים, וכמו שכתוב ויאפו את הבצק עוגות מצות כי לא חמץ כי לא הספיק בצקם להחמיץ וכו' וזה היה אחר היציאה. ותירץ בשם ה"ר יוסף האזובי (האמבי) בשם ר' אברהם אבן עזרא "שהיה שבוי בהודו והיו מאכילים אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ. והטעם מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט, וכן היו עושים המצרים לישראל". וכ"כ בהגדת זבח פסח "לפי שהמצה קשה להתעכל באצטומכא ותשאר בה זמן רב, ולכן תספיק מעט מהמצה לאוכליה ועניים יאכלוה וכו' והמצרים לשנאתם את בני"